

Maria Dobrowolska

UWAGI O PRONADZENIU PRZEDMIOTU "WSTĘP DO GEOGRAFII" NA WYDZIA-
LE ZAOCZNYM WSP

I. Wstęp do geografii odgrywa ważną rolę w kształceniu studentów geografii, zwłaszcza na Wydziale Zaocznym. Tematyka wykładów ze "wstępu" zawiera bowiem: 1) podstawowe pojęcia i wiadomości, dotyczące treści, zakresu i zadań geografii, jej znaczenia światopoglądowego i jej roli w życiu praktycznym, 2) rozwój geografii jako nauki oraz historię odkryć geograficznych we wszystkich formacjach społeczno-ekonomicznych. Wykłady powyższe dają zatem studentom przegląd najważniejszych zagadnień geograficznych i wprowadzają ich w zrozumienie związku, jaki zachodzi między rozwojem geografii i horyzontu geograficznego a zmieniającym się w poszczególnych formacjach społeczno-ekonomicznych stanem sił wytwórczych i społecznych stosunków produkcji. Drugim ważnym zadaniem "Wstępu do geografii" jest wdrożenie studenta do właściwych metod pracy naukowej. Zadanie to mają spełnić ćwiczenia, które przeprowadzają

studentów poprzez wstępne stadia pracy, poczynając od przyswojenia sobie pojęć naukowych i umiejętnego ich stosowania w czasie pracy, do obserwacji, opisu, klasyfikacji faktów, do konstrukcji referatów.

Te rozległe i różnorodne zadania nie łatwo jest przeprowadzić w ramach prac Wydziału Zaocznego. Dotyczy to zwłaszcza ćwiczeń. Skąpa ilość czasu na sesji naocznej nie pozwala na gruntowne opanowanie wiadomości i techniki pracy, która tak potrzebna jest studentowi Wydziału Zaocznego w jego samokształcącej pracy domowej. Trudności te zwiększa brak odpowiedniego podręcznika. Dla zagadnienia techniki i metody pracy geograficznej nie posiadamy w ogóle podręcznika. Historia odkryć geograficznych nie jest zaś w żadnym podręczniku systematycznie w całości przedstawiona. Gruntowny i łatwo dostępny podręcznik I. Magidowicza, dzięki przetłumaczeniu na język polski (T.I.), uwzględnia historię odkryć geograficznych tylko do XVII w. Skrypt zaś St. Lipki streszcza niektóre ważne zagadnienia (jak np. dzieje odkryć geograficznych w epoce kapitalizmu, lub rozwój geografii polskiej) bardzo pobieżnie. Poważne dzieło St. Nowakowskiego: "Geografia jako nauka" może uzupełnić powyższe braki tylko częściowo; wydane przez II wojnę światową, nie obejmuje szeregu aktualnych zagadnień, przy tym jest trudno dostępne, zwłaszcza w bibliotekach prowincjonalnych.

II. Pierwsze zagadnienie dydaktyczne stanowi właściwy dobór i rozkład materiału na sesję zaoczną i naoczną. Nasuwa się pytanie: a) czy i o ile można przerzucić tematykę ćwiczeń na pracę domową, b) w jakim stopniu konieczne jest uwzględnienie na sesji naocznej materiału z historii odkryć geograficznych, która podana jest częściowo w odnośnych skryptach i podręcznikach.

Doświadczenia kilkuletnie wykazują, że proporcjonalny wymiar czasu przeznaczony na ćwiczenia musi być zwiększony, gdyż zagadnienia objęte ćwiczeniami nie są w zasadzie możliwe do opanowania w pracy zaocznej. Tematyka ćwiczeń wiąże się bowiem: a) z przeglądem źródeł i literatury, niedostępnej poza zakładami geografii i wielkimi bibliotekami, b) z metodą właściwego korzystania z tychże źródeł i literatury, prowadzenia wyciągów,

notatek i sprawozdań, formułowania spostrzeżeń, poprawnego opisu, stosowania rysunków i szkiców geograficznych, które wymagają bezpośrednich instrukcji. Dodajmy, że tylko w czasie ćwiczeń możliwy jest bezpośredni kontakt wykładowcy i asystentów ze studentami, który ułatwia poznanie studentów oraz trudności, na jakie natrafiają. Uzupełnieniem bezpośredniego kontaktu dydaktycznego były ankiety, które rozdaliśmy studentom do wypełnienia na pierwszej godzinie prac ze "Wstępu do geografii". W odpowiedzi na ankietę podali studenci wykaz znanej im literatury naukowej (podręczników, monografii, czasopism, opisów podróźniczych etc.), bibliotek, muzeów; stopień opanowania znajomości mapy topograficznej oraz trudności, na jakie natrafiają w studiowaniu geografii. W związku z tym dążyliśmy do zapewnienia studentom znacznej ilości ćwiczeń kameralnych i terenowych oraz związanych z nimi konsultacji, w czasie których studenci mogli mieć do dyspozycji potrzebne pomoce naukowe. Dalej dzieliliśmy studentów na małe grupy liczebne i uzupełnialiśmy skromną ilość ćwiczeń przez organizowanie zespołowego zwiedzania muzeów, wystaw i bibliotek.

III. Przechodząc w czasie ćwiczeń do sposobu korzystania ze źródeł drukowanych do metody terenowej pracy geograficznej, rozpoczynaliśmy te prace od bezpośredniej obserwacji najbliższego środowiska geograficznego. Przyswojenie sobie pojęć przestrzennych, ujmowanie spostrzeżeń w formie szkiców i opisów, klasyfikacja elementów geograficznych - oto wstępne kroki, zmierzające do przyswojenia studentom różnych metod pracy geograficznej.

Na podstawie przeprowadzonej w czasie sesji naocznej letniej analizy położenia Krakowa, przeprowadzają studenci z kolei podobną analizę położenia geograficznego tej miejscowości, w której stale pracują, jako pierwszy temat pracy domowej. Podobnie na podstawie rozbioru szeregu recenzji w czasie sesji naocznej, opracowują w domu recenzję książki podróźniczej.

IV. W wykładach sesji naocznej letniej uwzględniono szczególnie:

1) zagadnienia podstawowe, jak: pojęcie środowiska geograficznego, treści, przedmiotu i zakresu geografii, znaczenie sił wytwórczych oraz stosunków społecznych w rozwoju horyzontu

geograficznego, zagadnienie faz rozwojowych w kształtowaniu geografii jako nauki w ramach poszczególnych formacji.

2) Z kolei podano w skrócie historię odkryć geograficznych aż do wielkich odkryć geograficznych włącznie, tj. ten materiał, który studenci mają przerobić w domu w okresie jeźniennym. Okazuje się bowiem, że jedną z największych trudności stanowi dla studenta wybór najważniejszych faktów i zagadnień z podręczników, które zawierają niejednokrotnie zbyt drobiazgowo opracowany rozwój geografii i horyzontu geograficznego.

Nie rezygnując z systematycznego ujęcia całej historii odkryć geograficznych, rozwinięto szerzej te działy, które nie są dostatecznie opracowane w podręcznikach (np. rozwój geografii w Polsce wraz ze źródłami do poznania geografii historycznej Polski).

V. Należyte zorganizowanie pracy domowej studenta było zagadnieniem, które przewijało się ustawicznie poprzez tok naszych wykładów i ćwiczeń. Zwolna zyskiwaliśmy spory zasób doświadczeń. Rozmowy ze studentami, listy studentów - to głębokie nieraz przeżycia. Pięć i więcej km jazdy rowerem do stacji, potem pociągiem do najbliższej biblioteki, gdzie stara się nauczyciel zdobyć potrzebną książkę ... Traca w nocy, często w trudnych warunkach mieszkaniowych i rodzinnych, po ciężkiej pracy zawodowej ... Nieraz zadanie podarte przez dziecko, bawiące się w pokoju przy stole ojca - takie i inne opowiadania snuły się w czasie konsultacji i egzaminów.

Toteż dobór odpowiedniej tematyki prac domowych, która by nie zmuszała zapracowanego nauczyciela do bezpłodnej straty czasu, która by mu ułatwiała równocześnie przygotowanie się do egzaminu i dawała jakieś cząstkowe zagadnienie do samodzielnego rozwiązania - to jeden z warunków dobrych wyników Wydziału Zaocznego. Najpierw dawaliśmy tematy z ogólnymi wskazówkami, w następnym roku precyzowaliśmy już szczegółowe instrukcje bibliograficzne i metodyczne. Obmyślaliśmy tematy, które wyzwalają aktywność studenta, zmuszają do analizy map w tekście książki, do porównywania i zestawiania tekstów.

Co się tyczy techniki i metody pracy geograficznej braliśmy - jak wyżej wspomniano - jako punkt wyjścia wstępną analizę

środowiska geograficznego, w którym student pracuje. W oparciu o wycieczki i wskazówki udzielone na sesji naocznej, opisuje student, jako pierwszy temat, położenie swojej wsi (miastka) w stosunku do: a) warunków fizjograficznych, b) do sieci komunikacyjnej, c) do ośrodków surowcowych i innych oraz ich rolę w rozwoju wsi (miasta).

Ćwiczenia te (i inne podobne) mają wielostronne cele:

- a) wdroyć studentów do bezpośredniej obserwacji terenowej w dobrze znanym sobie środowisku,
- b) podkreślić konieczność śledzenia zjawisk w wzajemnych związkach i współzależnościach, w szczególności śledzenie związków, zachodzących między życiem i działalnością człowieka a środowiskiem geograficznym oraz rolą społecznych stosunków produkcji w aktywizowaniu zasobów surowcowych środowiska geograficznego,
- c) zbliżyć przyszłego nauczyciela do aktualnych zagadnień środowiska i nauczyć go wiązania teoretycznych dociekań z praktyką życia codziennego.

Ćwiczenia te jednocześnie umożliwiają wykładowcy poznanie studenta nie tylko od strony wiadomości znanych z podręczników, ale i od strony jego zainteresowania dla życia społecznego i gospodarczego.

Dwuletnie doświadczenie w pracy Wydziału Zaocznego okazuje specjalną wartość tematów, wybranych z najbliższego środowiska studentów.

Studentka A. Bielewicz, długoletnia nauczycielka z Żywca, pisze: "W związku z obserwacjami w terenie i wykonaniem tego zadania kontrolnego, pragnę podkreślić bardzo celowy dobór takiego właśnie tematu, który zmusza do bardzo wielu wycieczek, uczy doskonale obserwacji geograficznej, Mieszkając w Żywcu długi czas, byłam przekonana, że już nic ciekawego i nowego tu nie znajdę. Otóż ze zdumieniem stwierdzam, że wycieczka, poświęcona analizie położenia miasta Krakowa, wykłady i ćwiczenia ze "wstępu do geografii" naprowadziły mnie na właściwą metodę geograficznego patrzenia na teren i orientowania się w nim. A samo wykonanie opisów i szkiców wykazało mi potrzebę pogłębienia wiedzy, nawet w prostych pojęciach geograficznych."

Należy nadmienić, że wielu studentów Wydziału Zaocznego przedstawiło prace na tematy związane ze środowiskiem geograficznym, przerastające znacznie poziom I roku studiów. Niektóre z tych prac zostały przekazane w odpisie Komisji Słownika Geograficznego PTG. Bardzo dobre wyniki dawały w latach ubiegłych również ćwiczenia na temat migracji do pracy z ośrodków wiejskich. Wśród innych tematów ze "Wstępu do geografii" wypada wskazać na recenzję wybranego przewodnika turystycznego, lub wybranej książki na temat podróży i odkryć geograficznych, które wprowadzają studenta w należyte rozumienie i korzystanie z literatury.

Drugi dział "wstępu do geografii" dotyczy historii odkryć geograficznych. Rozległy materiał, trudny do ujęcia w zwięzłym, syntetycznym zarysie zmusza wykładowcę do wnikliwego rozważania tematyki prac domowych. Celem tych opracowań jest z jednej strony zaprawienie studentów do umiejętnego studiowania tekstu oraz analizy map, do umiejętnego wyboru faktów istotnych a pomijania drugorzędnych, w przepracowanie obowiązującego do egzaminu materiału, z drugiej zaś, wprowadzenie studentów do konstruowania łatwych opracowań.

Unika się oczywiście tematów, które by mogły ograniczyć pracę studentów tylko do streszczenia tekstów i umożliwiły wierne reprodukcje.

Oto przykładowe tematy: "Kartografia w starożytności i w średniowieczu jako odbicie pojęć ówczesnych o kształcie i wielkości świata" lub "Kierunki i rozmiary Wielkich Odkryć Geograficznych".

W objaśnieniach do tematów podaje się rokrocznie dokładniejsze wskazówki: wyszczególnia się odnośne strony tekstu, niekiedy i mapki, podaje się literaturę uzupełniającą (z wyszczególnieniem stron), a zwyczajnie i najogólniejszy plan opracowania lub przynajmniej dokładne wytyczne, jak należy temat rozumieć i opracowywać. Wskazówki te indywidualizujemy w zależności od tematu; tak np. w niektórych, łatwiejszych tematach nie podajemy dyspozycji (planu), by studentów zmusić do samodzielnego ujęcia tematu. W opracowaniu wymaga się podania literatury, na której się student opierał, a w wypadku cytowania tekstu, dokładnych odsyłaczy.

VI. Poprawa i kontrola wypracowań.

a) Uwagi, wpisywane przez wykładowcę i asystentów, stanowią główną formę kontaktów i oddziaływania na studenta w okresie zaocznym. Wymaga to gruntownie przemyślanych form poprawy zadań oraz współpracy wykładowcy z asystentami. Stosunek do pracy studenta nie może ograniczyć się do ogólnikowych uwag, wpisanych na końcu pracy. Poprawa opracowań obejmuje:

- 1) analizę pracy od strony językowej (ortografia, styl, sposób wiązania myśli, njmowanie zagadnień etc.)
- 2) analizę tekstu pod względem treści:
  - a) stosunek opracowania do podanego tematu oraz do nadanego planu,
  - b) sposób analizy tekstu, mapki, terenu,
  - c) sposób ujęcia tematu - (jasność, zwięzłość, bezmyślne odpisywanie zdań),
  - d) błędy rzeczowe,
  - e) zasób wiadomości studenta, przygotowanie do pracy oraz stopień przygotowania do studiów.

Oдноsne uwagi wpisuje asystent na marginesie pracy, starając się zwyczajnie podać właściwe określenie, wyrażenie oraz ustala konkretnie, na czym polega bład pracy.

Uwagi na końcu pracy ujmują syntetycznie dodatnie i ujemne strony pracy, w szczególności stosunek opracowania do podanego tematu, celowość konstrukcji opracowania oraz przygotowanie studenta w zakresie tematu.

VII. Różnica poziomu opracowań

W opracowaniach uderza bardzo duża rozpiętość poziomu. Spotyka się nierzadko prace, przerastające znacznie wymagania dla I roku studiów tak pod względem zakresu, jak i metody. Z drugiej strony częste są zadania nieudolne, w których nie wiadomo co poprawiać: ortografię, czy styl, plątaninę myśli, czy błędy rzeczowe, wskazujące na elementarne braki w przygotowaniu do studiów wyższych.

Szczególą troską należałoby otoczyć prace pilnych, a słabo przygotowanych studentów. Zwyczajnie podaje się dodatkowe, dokładne wskazówki, jak student ma przerobić, ewentualnie uzupełnić pracę. Jest to niejednokrotnie gotowy wzór postępowania, prowadzący studenta krok za krokiem, z wyszczególnieniem drobnych dyspozycji pracy:

Nadmienić wypada, że w wypadku lekceważącego stosunku do studiów (w bieżącym roku zdarzyło się to u kilku studentów), gdy prace wykazują zupełne braki, wzywa się studenta do ponownego opracowania tematu i zmienienia swego stosunku do studiów. Prace niesamodzielne zdarzają się stosunkowo rzadko, nie dochodzą do 5% wypracowań. Pisząc to mam na myśli te prace, które wykazują tak uderzające podobieństwo tekstu z tekstem drukowanym, względnie pracami kolegów, że wykładowca jest uprawniony do zakwestionowania ich autorstwa. W tym wypadku wymaga się ponownego opracowania tematu.

Kiedy indziej budzi wątpliwość styl i ujęcie tematu, wyraźnie nie związane z tematem lub też nierówny poziom kolejno przysyłanych prac. W wypadkach wątpliwych pozostawia się sprawę do ustnego sprawdzenia w czasie egzaminu.

Wspomnieć należy jeszcze o tych pracach, których wybitny poziom nasuwa wątpliwości co do autorstwa. W tym wypadku pewnym sprawdzianem jest poziom innych prac oraz opinia innych wykładowców o danym studentcie. Wśród naszych studentów spotkał się na I roku studiów kilku studentów, którzy poziomem swojej inteligencji i zasobem wiedzy oraz przygotowaniem do samodzielnej pracy dorównują naszym studentom normalnego III roku studiów. Ich wybitny poziom dotyczy zwykle opracowań na temat środowiska geograficznego. Kilka z pomiędzy tych prac to małe monografie na temat wsi, jej warunków rozwoju oraz aktywizacji, związanej z przebudową społeczno-gospodarczą.

Niejednokrotnie zdarza się, że z opracowań i wiedzy odnoszonych studentów korzystamy na wydziale stacjonarnym WSP. Tak np. w ubiegłym roku student I roku geografii T. Stokłosa pomógł nam wybitnie w opracowaniu planu oraz w realizacji wycieczki naukowej II i III roku na Śląsk Górny.